

Vlaanderen koestert oorspronk

Heel Vlaanderen is in de voorbije tien jaar nageplozen op bomen en struiken waarvan de genen terugvoeren tot de laatste ijstijd. Sindsdien wordt er van deze autochtone genenbronnen verwoed zaad verzameld, opgekweekt en aangeplant in de bossen. De genen staan immers garant voor de juiste groeiomstandigheden.

Tekst en beeld Kristine Vander Mijnsbrugge en Bert Maes

Tien jaar geleden startte in Vlaanderen een uitgebreid inventarisatieonderzoek naar de oorspronkelijk inheemse bomen en struiken. Het gaat om de 'wilde' bomen en struiken die vanaf de laatste ijstijd in het gebied groeien en er op eigen kracht terecht kwamen. Deze planten worden ook wel aangeduid met 'autochtone genenbronnen'.

Autochtone bomen en struiken zijn om allerlei redenen waardevol. Als genetisch erfgoed bijvoorbeeld. Ze zijn namelijk het resultaat van een eeuwenlange, soms duizenden jaren lange genetische selectie. Bij de huidige en nog te verwachten klimaatsveranderingen kunnen 'de oudjes' wel eens van grote waarde blijken te zijn. Zo hebben bijvoorbeeld de oude wintereiken-stoven van de Klaverberg nabij Hasselt de kleine ijstijd overleefd, maar – als populatie – ook de warme middeleeuwse periode. Ze kun-

Van deze autochtone Gelderse roos in het West-Vlaamse Heuvelland wordt ter plekke zaad geogost.

Project en uitvoerders

Het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (het INBO te Geraardsbergen) in Vlaanderen is de uitvoerder van het project rondom autochtone bomen en struiken. Dit gebeurt onder leiding van Jos Van Slycken, voormalig directeur en Kristine Vander Mijnsbrugge die de werkzaamheden coördineert. Dit alles

verloopt in nauwe samenwerking met het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB). Het veldwerk is uitgevoerd door twee Vlaamse en twee Nederlandse bureaus: de West-Vlaamse Intercommunale te Brugge, ESHER te Gent, Ecologisch Adviesbureau Maes te Utrecht en Bronnen Onderzoek en Advies te Nijmegen.

Medewerkers van de zaadtuin van Dranouter manipuleren autochtone wilde lijsterbes in de vorm van leiboom.

elijke bomen en struiken

nen dus heel wat extremen hebben. Alle redenen om er zuinig op te zijn.

Ook door de ouderdom, omvang en grilligheid van de bomen en struiken, zijn de autochtonen de moeite waard. De al genoemde wintereiken-stoven bij Hasselt hebben bijvoorbeeld een omvang van meer dan 25 meter! Het zijn dus bomen waar heel wat aan te beleven valt, die bovendien een belangrijke inspiratiebron kunnen zijn. Bijvoorbeeld als promotieonderwerp voor wetenschappers.

Verantwoordelijk

De laatste jaren groeit bij vele landen het besef hoe belangrijk hun groene 'genetische bronnen' zijn. Zij nemen er nu ook de verantwoordelijkheid voor. Het Verdrag over de Biodiversiteit, dat in 1992 gesloten werd in Rio de Janeiro, droeg hier in belangrijke mate aan bij.

Om je autochtone genenmateriaal te kunnen koesteren, moet je eerst weten wat je in huis hebt. Hiervoor zijn uitgebreide inventarisaties nodig. In Nederland is bijvoorbeeld tot nu toe zo'n 60% van de landoppervlakte in kaart gebracht. Ook is authentiek plantmateriaal vermeerderd en vanaf 2006 aangeplant in een zogenaamde 'levende genenbank' bij Kampen. In verschillende deelstaten van Duitsland lopen vergelijkbare projecten al vanaf de jaren '70. In Denemarken startte in 2000 een grootschalig project voor het behoud van de autochtone genenbronnen.

Biologen van de betrokken onderzoeksbureaus (zie kader) speurden in opdracht van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap alle hoeken en gaten van het Vlaamse land af. Op zoek naar oude boskernen, houtkanten en oude hagen waar nog autochtone bomen

en struiken bewaard gebleven waren.

Inmiddels is er voor Vlaanderen een enorm databestand met informatie en digitale kaarten voorhanden. Informatie, niet alleen over de waargenomen houtige genenbronnen, maar ook over de betreffende groeiplaats, zoals indicatieve kruidensoorten, vegetatietype, bodemtype. De verspreidingsgegevens van meer dan 100 soorten, ondersoorten en variëteiten zijn nu heel eenvoudig op te zoeken. Handig voor iedereen die iets doet op het gebied van beheer of planologie. Bijvoorbeeld om waardevolle landschapselementen in te passen of om autochtoon plantgoed toe te passen.

Nabijgelegen bosje

De autochtone houtachtigen van Vlaanderen zijn niet per se allemaal op eigen kracht gegroeid. In het verleden werden ►

deze boom- en struiksoorten ook wel door de mens aangeplant. Belangrijk hierbij is, dat ze het plantmateriaal zelf uit de oorspronkelijke genenbronnen haalden, uit de spontane populaties. De boer spitte bijvoorbeeld voor de aanleg van een houtkant een reeks zaailingen uit het nabijgelegen natuurlijke bosje. Zo bleven toch de authentieke genen behouden.

Het bosplantsoen van inheemse boom- en struiksoorten dat tegenwoordig te koop is in de reguliere handel, is meestal opgekweekt uit zaad dat geoogst werd in het buitenland. Met andere woorden, het zijn bomen en struiken die als soort in Vlaanderen wel inheems zijn, maar door hun buitenlandse afkomst bezitten ze hele andere genen dan de autochtoon Vlaamse houtachtigen. Dit komt omdat er in Vlaanderen niet zoveel zaadboomgaarden voor inheemse soorten zijn; voor heel wat soorten zijn ze zelfs helemaal afwezig. Een andere reden is dat zaad, geplukt in Oost- of Zuid-Europa, goedkoper is vanwege de lagere lonen.

De Vlaamse bossen, houtkanten en hagen worden dus veelal beplant met

plantsoen dat in oorsprong uit het buitenland afkomstig is. Maar deze bomen en struiken hebben heel andere groei-condities dan die uit Vlaanderen. En hun 'jonkies' erven dezelfde, niet-autochtone – dus niet aan Vlaanderen aangepaste – groei-condities. Dit zou op langere termijn nare gevolgen kunnen hebben. Bijvoorbeeld omdat sommige allochtone struiken, zoals gele kornoelje en sleedoorn, een paar weken later bloeien dan hun autochtone soortgenoten. Insecten die van de bloem van deze struiken afhankelijk zijn, missen dan de boot. Ook de uitwerking van de al eerder genoemde milieu- en klimaatsveranderingen kan problemen geven: de niet-autochtonen zijn hier mogelijk minder goed voor toegerust.

Een brede genetische basis heeft altijd de voorkeur als het gaat om overleven van soorten; dit geldt met name voor tweehuizigen als jeneverbes, taxus en wegedoorn. Sowieso is het zaak om zuinig op het autochtone materiaal te zijn, al was het maar vanwege de zeldzaamheid. Op dit moment is namelijk nog minder dan 5% van de Vlaamse bomen en struiken autochtoon. En ongeveer de

helft hiervan is bovendien bedreigd in het voortbestaan.

Autochtone oogstprogramma's

Gelukkig wordt er in België steeds meer bosplantsoen aangeplant dat uit de 'goede genen' bestaat. Sinds 10 jaar oogsten bos- en natuurwachers van het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB) zaden en bessen van de autochtone populaties. Door de inventarisatie zijn de locaties immers allemaal bekend. De planten worden grotendeels opgekweekt in de eigen kwekerijen van het ANB en vinden zo hun weg terug naar het bos. Daarnaast zijn er een reeks regionale landschappen in Vlaanderen actief die eveneens oogstprogramma's hebben. Deze zaden komen via contractteelten in de reguliere boomkwekerijen terecht, en het plantsoen wordt benut in lokale projecten van de regionale landschappen.

Een zeer beperkt aantal geïnventariseerde locaties is officieel erkend als 'zaadbron' of 'zaadbestand'. Hier kunnen boomkwekers zelf oogsten en later het plantsoen op de markt brengen met herkomstcertificaat. Omdat zaadoogst

op geïnventariseerde autochtone genenbronnen zeer tijdrovend en dus duur is, legt het Vlaamse Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (INBO) zaadboomgaarden aan.

Zaadboomgaarden zijn te vergelijken met fruitboomgaarden. De bedoeling is zoveel mogelijk vruchten te produceren. De bomen en struiken staan ver uiteen zodat de zon er goed bij kan: dit bevordert de bloei en vruchtvorming. Uiteraard gaat het bij deze zaadboomgaarden niet om het consumeren van de geogste vruchten, maar om het opkweken van de zaden tot jonge boompjes en struikjes. Deze zaadboomgaarden worden officieel erkend zodat kwekers het zaad kunnen oogsten en het latere plantsoen met herkomstcertificaat kunnen verkopen. (zie tabel)

Niet aanraken

Ondanks de kweek en aanplant van autochtoon materiaal, is alertheid geboden. Want heel wat autochtone genenbronnen liggen versnipperd in het landschap of bevinden zich op privé-grond. Jaarlijks verdwijnen er nog steeds, dus is ook steun en medewerking van de bevolking nodig. Dat is nog niet zo makkelijk. Het beschermen van ecosystemen en van dier-of plantsoorten vinden veel mensen een goede zaak. Een zeldzame vlinder spreekt eenieder tot de verbeelding. Het koesteren van genetische diversiteit ligt echter wat moeilijker: je kan het immers niet zien of aanraken.

Maar diversiteit is wel degelijk belangrijk voor het voortbestaan van zowel soorten als ecosystemen. Daarom organiseert het INBO al sinds jaar en dag samen met het ANB educatieve acties om de 'autochtone boodschap' naar zowel de burger als de aanplantende organisaties te brengen. In 2009 bijvoorbeeld, zal de jaarlijkse Week van het bos - begin oktober - in het teken staan van autochtone bomen en struiken. Hopelijk gaan nog meer Vlamingen hun groene genenbronnen daarna op waarde schatten. ■

In Kemmel worden onder andere autochtone bosrozen in de zaadtuin aangeplant.

Huidige stand van zaken: autochtone zaadboomgaarden in Vlaanderen

Herkomstgebied	Aantal soorten	Aantal locaties
Brabants District West	15	8
Brabants District Oost	4	3
Vlaamse Zandstreek	8	3
Kempen	6	3
Volledig Vlaanderen	5	5 (geen nieuwe)
Totaal	38 zaadtuinen van 25 verschillende soorten	17 verschillende

25 soorten of soortcomplexen: Gelderse roos, rode kornoelje, sleedoorn, bosroos, vogelkers, hazelaar, wilde mispel, wilde kardinaalsmuts, hondsroos (menging hondsroos, heggenroos en beklierde heggenroos), wilde lijsterbes, Spaanse aak, es, eenstijlige meidoorn, haagbeuk, boomvormende wilgen (schietwilg en bindwilg), sporkehout, zomereik, wintereik, zomerlinde, winterlinde, fladderiep, wilde appel, zoete kers, ratelpopulier, wegedoorn.

Op de kwekerij in Koekelare worden de autochtone wilde rozen en eiken met zorg opgekweekt.

Deze reusachtige eikenstoof van wintereik heeft een omtrek van maar liefst 26 m; hij is te vinden op de Klaverberg in de omgeving van Hasselt.